

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	15/1	2021	217-240
----------------------------	------	------	---------

AMICITIA ROMANA: CICERO’NUN LAELIUS DE AMICITIA’SINDA BELİREN ROMALI DOSTLUK ANLAYIŞI

Ceyda ÜSTÜNEL*

Makale Bilgisi

Başvuru: 04 Nisan 2021

Kabul: 02 Haziran 2021

Article Info

Received: April 04, 2021

Accepted: June 02, 2021

Öz

Cicero dostu Atticus’a ithaf ettiği Laelius De Amicitia, yani Dostluk Üzerine adlı yapıtında dostluk kavramını hem felsefi açıdan hem de siyasal ve bireysel ilişkiler bağlamında ele alır. Bizlere çok katmanlı bir metin sunan Cicero için dostluk, her ne kadar hayatın her alanında pratik edilse de, en kıymetli olanı devletin esenliği göz önüne alınarak kurulan dostluktur. Bunun yanı sıra Cicero, Yunan öğretisinde işlenen dostluğu farklı açılardan da ele alarak kavramın anlam evrenini genişletir. Onun bozulabilir doğası üzerinde durup bizlere ne yapmamız gerektiği konusunda verdiği tavsiyelerle de Yunan filozoflarının çizgisinin dışına çıkar. Makalemizde bu çok katmanlı metni daha iyi kavrayabilmemiz için kavramı dört ana başlık altında inceleyeceğiz. Bu başlıklar altında kavramın Cicero tarafından nasıl ele alındığını, Yunan öncellerinden hangi noktalarda ayrıldığını, hangi

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: ckeyinci@ankara.edu.tr; ORCID:0000-0003-3006-930X

unsurları ekleyerek kavramın anlam evrenini genişlettiğini ve siyasal dostluğu nasıl ön plana çıkardığını irdedeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Cicero, Laelius De Amicitia, Philia, Philos, Laelius, Scipio

Amicitia Romana: Roman Approach of Friendship in Cicero’s Laelius De Amicitia

Abstract

Cicero, in his treatise *Laelius De Amicitia*, which is dedicated to his beloved friend Atticus, explores the concept of friendship both philosophically and considers essentially in political and individual relations. While presenting us a multi-layered text, the most valuable friendship for Cicero is the one which is established by considering the well-being of the state, although it is practiced in all areas of life. In the meantime, Cicero expands the concept of friendship while he debates over the notion in Greek doctrine and also walks out of the lines of the Greek philosophers by dwelling on its perishable nature and giving us advice on what to do. In our article, we will examine the concept under four main headings in case to comprehend this multi-layered text better. Under these headings, we will discuss how he handles the concept of friendship overall, where he differs from its Greek predecessors, how he expands the concept of friendship by adding additional elements and how he brings political friendship to the fore.

Keywords: Cicero, Laelius De Amicitia, Philia, Philos, Laelius, Scipio

Giriş

Dostluk, hem bireyle hem de toplumla doğrudan ilgili olması bakımından, Aristoteles’in de dediği gibi¹, yaşam için son derece zorunlu sayılan bir kavramdır. Günümüzde oldukça dar anlamıyla kullansak da antikçağda dostluk, kişinin arkadaşları dışında anne babasına, akrabalarına, iş arkadaşlarına, yurttaşlarına veya vatanına duyduğu sevgi ve bağlılığı da içine alması bakımından üzerinde düşünmeye değer bir ilişki biçimiydi.² Bugün

¹ Eth. Nic., Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür, (Ankara: BilgeSu Yayınları, 2009) 1155a 1-3. (Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik* ve *Eudemos’a Etik* yapıtlarından verilen bütün alıntılarda Saffet Babür çevirisi kullanılmıştır.)

² Dostluğun bu tanımı aklımıza Antik Çağ’ın bir diğer önemli kavramı *pietas*’ı akla getirmektedir. *Pietas*, kişinin tanrılara, devletine, ailesine ve akrabalarına karşı üstlenmesi beklenen görev duygusudur. Cicero da “Buluş Üzerine” yani *De Inventione* adlı yapıtında *pietas*’ı şu şekilde tanımlar: “*Pietas*’ı, vatanına, anne babasına veya akrabalarına karşı

modern felsefe kavrama karşı ihmalkâr bir tavır³ içerisinde. Sanırsanız ki bunun nedeni, kavramın Antik Çağ'da sahip olduğu anlam evreninin⁴ git gide küçülüp bireysel ilişkiler içerisine hapsolmesidir. Bu yüzden ki günümüzde felsefi bir araştırma konusu olarak dostluk nedir? Kimler arasında kurulur? Veya sınırları nelerdir? gibi sorularla pek karşılaşmıyoruz. Oysaki dostluk kavramının ne olduğunu belirlemeye yarayan bu ve benzeri sorular, Antik Çağ'da düşünürleri oldukça meşgul etmiştir. Cicero da, dostu Atticus'a ithaf ettiği *Laelius De Amicitia*⁵ yani "Dostluk Üzerine" adlı yapıtında, bu sorulara cevaplar bulmaya çalışarak kavrama dair çeşitli belirlemelerde bulunur. Düşünün, Yunan Felsefe geleneğinde dostlukla ilgili ele alınan görüşlerden etkilendiği su götürmezdir. Yapıtta Platon ile Aristoteles'in kavrama yönelttikleri soruların bir kısmı ele alınmıştır. Ayrıca, Epikuroşçularla Stoacıların dostlukla ilgili görüşlerine de yer verilmiştir. *De Amicitia* bu yanıyla, Yunan felsefesinde dostluk üzerine tartışılan öğretilerin bir yansımasıdır. Öteki yanıyla ise toplumsal bellekle Cicero'nun zamanına ulaşan ve gündelik hayatın içine sızan düşünce yapısının bir ürünüdür. Yani, siyasetin içindeki dostlukları gözetken, sürmesi veya güzellikle bitirilmesi adına yapılamaması gerekenlerin reçete edildiği bir ödevler bütünüdür. Cicero, bu düşünce yapısının etkisiyle dostluğu Roma toplumunun temelini yerleştirerek siyasal alandaki dostluğu ön plana çıkarır. Böylece dostluğa Roma *toga*'sı giydirerek onu Roma'nın siyasal düzeni içinde yüceltir. Klasik yazarların dostluk hakkında yazdıklarının sadece bir yazım değil, aynı

görevini sürdürmeyi öğütleyen bir yükümlülük olarak tanımlarlar." De. Inv., II, 66. Her ne kadar Cicero, *De Amicitia*'da dostluk kavramı üzerinde dururken *pietas*'a doğrudan vurgu yapmasa da tanımın *pietas*'ı da içerisine aldığı düşünülebilir.

- ³ Agamben felsefe ile filozof sözcüklerinin kökeninde var olan ve sevgi anlamındaki *philia* köküne göndermede bulunarak modern felsefede kavrama gösterilen serin duruşu şu sözlerle dile getirir: "...bugün dostluk ve felsefenin yakınlığı gözden düşmüş durumda ve felsefeyi meslek edinenler, düşüncelerinin bu zorlu ve adeta kaçak eşyle ıkına sıkına ve vicdanları sızlayarak hesaplaşmaya çalışıyor." Giorgio Agamben, *Dispozitif Nedir?/ Dost*, Çev. Ekin Dedeoğlu, (İstanbul: MonoKL Yayınları, 2012), 64.
- ⁴ Eski Yunan ve Roma'daki dostluk kavramının kapsamı ve işlemiyle ilgili daha geniş bilgi için Bk. David Konstan, "Are Fellow Citizens Friends? Aristotle versus Cicero on *Philia*, *Amicitia* and Social Solidarity" *Valuing Others In Classical Antiquity* (Eds. R. M. Rosen & I. Sluiter) Leiden-Boston: Brill, 2010), 233-248.
- ⁵ *De Amicitia*'nın yanı sıra, Cicero'nun günümüze ulaşan mektupları, dostluğu özel yaşamında nasıl pratik ettiği hakkında bize önemli bilgiler verir. Ne var ki çalışmamızı Cicero'nun kavramı kuramsal olarak nasıl işlediğiyle sınırlandırdığımız için mektuplarını incelememizin dışında tuttuk.

zamanda bir yaşam tarzının⁶ tezahürü olduğunu hatırladığımızda, Cicero'nun dostluğu siyasal alanı gözeterek ele alması daha anlaşılır hale gelir.

Düşünür *De Amicitia*'yı, M.Ö. 45 yılında Caesar'ın diktatörlüğü sırasında politik yaşamdan uzaklaşmak zorunda kaldığı zaman aralığında kaleme alır. Felsefe çalışmalarını, aktif politik yaşamının yerine koyan düşünür, halkı felsefe konusunda eğitip onları bilinçlendirmeyi ve böylece devletin içinde bulunduğu kötü gidişatın önüne geçebilmeyi amaçlar.⁷ Caesar'ın Cumhuriyet yanlılarını yenmesiyle devlete dayattığı diktatörlük rejimi, siyasal alandaki güç dengelerinin bozulmasına neden olmuştur. Bu dengeler, M.Ö 44 yılında Caesar'ın öldürülmesiyle daha da kötü hale gelmiş, birbiri ardına patlak veren iç savaşlarla huzursuzluk had safhaya ulaşmıştır. Cicero, bu ortamı da göz önüne alarak, yapının 33. ve 44. paragrafları arasında dostluğu vatanseverlik ile⁸ bir arada işleyerek siyasal gücü elinde tutanlara öğütler verir; çünkü Roma'daki siyasal ortama yön veren aristokrat kesim birbirine, belli bir takım nezaket kurallarının ve davranışlarının şekillendirdiği bir dostluk bağı ile⁹ bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında dostluk, Romalı bir aristokratın dostuna ve vatanına karşı sorumlu olduğu görevlerden (*officium*) biri haline gelmiştir. Kısacası düşünür, *De Amicitia*'da hem dostluk üzerine var olan teorik tartışmaları aktarmış hem de dostluğun Roma'daki aristokrat sınıf içerisinde görmek istediği pratiği üzerine düşüncelerini paylaşmıştır. *De Amicitia*'nın vurguladığımız bu iki yönü üzerinde durmadan önce, konuya antikçağda dostluk sözcüğünün etimolojik kökenini inceleyerek başlamak istiyoruz.

Dostluk Sözcüğünün Etimolojik Kökeni

Eski Yunancada 'dost', 'arkadaş' sözcüğü, sevmek fiili *philein*'den¹⁰ türeyen *philos*¹¹ ile; 'dostluk' sözcüğü ise yine aynı fiilden türeyen *philia*

⁶ Ayşe Sönmez, "Platon'da Dostluk Kavramı ve Bu Kavramla İlgili Sorunlara Aristoteles'in Getirdiği Çözümler", (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012), 81.

⁷ Ceyda Üstünel Keyinci, "Aristoteles'in Philia Kavrayışı ve Modern Felsefi Tartışmalar", *Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları*, 34. (2017): 39.

⁸ Lael., Cicero, Dostluk Üzerine, çev. Çiğdem Dürüşken, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1994), 13.

⁹ Christian Rollinger, "Beyond Laelius. The Orthopraxy of Friendship in The Late Roman Republic", *Ciceroniana Online*, ½, (2017): 361.

¹⁰ *Philein* fiili, 'sevilen', 'değerli' anlamlarına gelen ve çoğunlukla edilgen olarak karşımıza çıkan *philos* sıfatından türemiştir. Bk. Keyinci, "Aristoteles'in Philia Kavrayışı ve Modern Felsefi Tartışmalar", dn. 1.

¹¹ Eski Yunancada kavramı karşılayan bir başka sözcük ise *hetairoi*'tur. Özellikle Arkaik lirik şiirde rastladığımız bu sözcük, kişisel arkadaşlıktan ziyade siyasal arkadaşlık, yoldaşlık

sözcüğüyle karşılanır. Latince de karşımıza benzer bir durum çıkmaktadır. ‘Dost’, ‘arkadaş’ sözcüğünün karşılığı olan *amicus* ile ‘dostluk’ kavramının karşılığı *amicitia*, ‘aşk’, ‘sevgi’ duygularını ifade eden *amor* sözcüğünden türemiştir. Cicero, *De Amicitia*’da sözcüğün kökenindeki ‘sevgi’ye; *Çünkü kendisinden dostluk sözcüğünün türediği “sevgi”, insanların iyi niyetle birbirlerine kenetlenmesinde ilk ilkedir,*¹² cümlesiyle vurguda bulunur. Eski Yunancada ve Latince kavram için kullanılan sözcüklerin etimolojik kökeninden dolayı düşünürler, dostluğun doğasının sevgi¹³ olduğuna inanırlar. Örneğin Aristoteles, dostluğun hayvanlarda bile görüldüğünü söyleyerek onun doğanın canlılara bahsettiği bir duygu olduğunu ima etmiştir¹⁴. Cicero ise, dostluk bağının temelindeki sevgi duygusunun hayvanlardaki ortaklığı için *Bunun ne türlü bir sevgi olduğu, bazı hayvanlarda bile fark edilebilir: Hayvanlar bir süre için yavrularını öyle severler ve onlar tarafından öyle sevilirler ki onların bu duyguları kolayca gözükür,*¹⁵ ifadesini kullanmıştır. Türkçede kullandığımız ‘dost’ ve ‘arkadaş’ sözcükleri, kavramın

Sönmez, “Platon’da Dostluk Kavramı ve Bu Kavramla İlgili Sorunlara Aristoteles’in Getirdiği Çözümler”, 14. anlamlarını içerir.

¹² Lael., 10-11. Cicero’nun *Laelius De Amicitia* yapıtından verilen bütün alıntılarda kaynak olarak Çiğdem Dürüşken çevirisi kullanılmıştır.

¹³ Hint Avrupa Dil ailesine baktığımızda, dost sözcüğünün kökeninde yine “sevgi” vardır. Latince geçişin aşkar olduğu İtalyan dil ailesini bir yana bırakarak Germen dil ailesine mensup İngilizce ve Almanca’ya bir göz atalım. Bu dillerde dost sözcüğü olarak kullanılan ‘friend’ ve ‘freund’un kökü olan **frih-ós*, ‘özgür’, ‘sevgi’ ve ‘arkadaş’ anlamlarına gelir .P. Mallory- D. Q. Adams, *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European And The Proto-Indo-European World*, (NewYork: Oxford University Press, 2006), 343; Savaş Kılıç, “Arkadaş Kimdir? Dost Kime Denir?”, *Cogito*, 68-69, (2011-2012). 152. M.S. 4. yy’da konuşulan Gotçada *frijō* ‘sevgi’, *frijōnds* ‘dost’ anlamındadır; aynı şekilde M.S. 800 -1150 yılları arasında konuşulan Eski İngilizcede *frigan* ‘sevmek’, bunun isim hali ise ‘arkadaş’, ‘dost’ sözcüklerini karşılamaktadır Mallory- Adams, *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European And The Proto-Indo-European World*, 343. **frih-ós* kökünün de ‘ev’, ‘ev halkı’ anlamlarına gelen **per-* kökünden türediği söylenmektedir Mallory- Adams, *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European And The Proto-Indo-European World*, 205-6; Kılıç, “Arkadaş Kimdir? Dost Kime Denir?”, 152-3. Bu bilgiler ışığında Eski Yunanca ve Latince’deki dost sözcüğünün anlam yelpazesindeki çeşitliliğin Batı dillerine geçişi netlik kazanır. Kılıç, *Arkadaş Kimdir? Dost Kime Denir?* adlı makalesinde, İngilizce, Fransızca ve Türkçeden yola çıkarak dost kavramının izini sürdüğünde ortak bir hareketle karşılaştığını söyler; Kılıç, “Arkadaş Kimdir? Dost Kime Denir?”, 154. Araştırmacıya göre üç dilde de kavram aile içinden aile dışına doğru, ‘güven’ merkezli bir kayma hareketine maruz kalmış ve bir manada bu yolla aile içinden aile dışına çıkmıştır. Çünkü, üç dildeki ‘arkadaş’ sözcüğünün kökeninin evle ve aileyle ilişkisi vardır. Bu çıkışın köklerini doğrudan Eski Yunan’a ve Roma’ya dayandırmamız da, bu araştırmanın da ışığında kavramın evrensel tarafına rahatlıkla dikkati çekebiliriz. Kılıç, “Arkadaş Kimdir? Dost Kime Denir?”, 151.

¹⁴ Eth. Nic., 111155a 18-20; Eth. Eud. 1235a 34-5.

¹⁵ Lael., 27.5.7.

Eski Yunanca ve Latince dayandığı duyguyu etimolojik açıdan yansıtmaz. Ayrıca, Türkçedeki bu iki sözcük sevgi duygusunu içinde örtük olarak barındırır da aralarında anlam farkı olduğu açıktır. Dilimizde arkadaş, yaygın olarak 'iş arkadaşı' veya 'okul arkadaşı' gibi daha resmi bir ilişki biçiminin ifadesi olarak kullanılırken dost, daha samimi ve kalıcı bir bağlılığın tezahürünü dile getirir. Dostun karşıtı düşmandır. Öte yandan arkadaş kelimesinin karşıtı için dilimize yer eden bir sözcük yoktur. Bu da, iki sözcüğün anlam evreninin, duygu açısından sahip olduğu ayrımın bir göstergesidir.

Dikkat çekmek istediğimiz bir diğer konu ise, dostluğun insanlar arasında kurduğu bağın, toplumu oluşturan bireyleri bütünleştiriciliğinin ifade edilmesi noktasında Latincenin yararlandığı *societas* sözcüğüdür. *Amicitia* yerine de kullanılabilen bu kelime, daha genel anlamda devletin kurulmasına olanak tanıyan genel bir bağın¹⁶ ifadesini dile getirebilmektedir. *De Amicitia*'da *societas* sözcüğü beş defa geçer. Bu yerleri göz önüne aldığımızda Cicero, yapıtında sözcüğü direkt *amicitia* yerine değil, fakat 'toplumsal bağ'¹⁷ 'insan topluluğu'¹⁸ ve 'ortaklık'¹⁹ ifadeleriyle birlikte *amicitia*'nın bir arada tuttuğu bir yapıyı ima etmek için kullanmıştır. Yani yapıtta *societas*, Cicero'nun dostluk bağlamında toplumun genelini gözettiği noktalarda *amicitia*'nın büyük bir unsuru, bir getirisi olarak geçmektedir.

De Amicitia'ya Genel Bakış

Cicero, Platon'a öykünerek diyalog biçimde kaleme aldığı yapıtta, M.Ö. 140 yılı konsülü C. Laelius ile damatları M. Scaevola ve C. Fannius arasında dostluk üzerine geçen konuşmayı aktarmıştır. Üç kişi arasında geçen bu konuşma, C. Laelius'un en yakın dostu P. Cornelius Scipio Aemilianus'un M.Ö. 129 yılındaki ölümünün hemen ardından yapılır. C. Laelius, M.Ö. 186 yılında doğmuş, Roma'nın önde gelen hatip ve devlet adamlarından biridir. Geniş felsefi bilgisinden dolayı *sapiens* yani 'bilge' unvanı almış, entelektüel yönü kuvvetli bir Romalıdır. C. Laelius'un dostluğunu anlattığı P. Cornelius Scipio Aemilianus ise, M.Ö. 185-129 yılları arasında yaşamış, ünlü Romalı komutan ve devlet adamıdır. Cicero burada oldukça stratejik davranarak Romalılar tarafından dostlukları oldukça iyi bilinen bu iki figürü merkeze alan bir diyalog kurgulamış ve kendi düşüncelerini bu kişiler üzerinden aktarmayı seçmiştir. Böylece Cicero'nun anlattıklarına tarihsel bir ağırlık kazandırmak; ayrıca çağdaşlarının –özellikle de fikir ayrılığına düştüğü Antonius gibi

¹⁶ David Konstan, "Are Fellow Citizens Friends?", 242.

¹⁷ Lael., 19.

¹⁸ Lael., 20.

¹⁹ Lael., 83., 84.

politikacıların-, yapıtta siyasal dostluğu merkeze aldığı yerlerde söylediklerini direkt üzerlerine almalarının önüne geçmek istemesi muhtemeldir. Bu yüzden yapıtın, bir öğüt havası içerisinde ilerlediği söylenebilir.

De Amicitia'nın iskeletine baktığımızda öncelikle karşımıza iki önsöz çıkmaktadır. İlki, Cicero'nun yapıtına dair tanıtıcı bilgiler verdiği kendi önsözü (Lael. 1.-6.), ikincisi ise diyalogun önsözüdür (Lael. 7.-16.). Önsözlerden sonra, dostluğun ne olduğu sorusunun, teorik tartışmaların ışığında cevaplandığı bölüm (Lael. 17.-25.) gelir. Ardından dostluğun kökeni (Lael. 25.- 33.) tartışmaya açılır. Yapıtın geri kalan kısmının (Lael. 33.- 104.) ana izleği ise siyasal dostluktur.

İlk önsözde Cicero, bu sohbeti ne zaman ve kimden işittiğine, ayrıca özellikle neden bu konuşmayı aktarmaya değer bulduğuna değinir. Cicero, delikanlılık çağına geldiğinde Scaevola'nın yanına eğitim alması için gönderilir. Ölümüne kadar da yanından ayrılmaz. Bu zaman zarfında hocasının tartıştığı birçok konuyu ilk ağızdan dinleme fırsatı bulmuştur. Dostluk üzerine, Scaevola'nın kayınpederi Laelius ve kayınbiraderi Fannius ile ettikleri sohbeti de sık sık kendisinden işitmiştir. Hatta konuşmanın ana başlıklarını akılda tutacak kadar. Dostu Atticus'un, dostluk hakkında bir şeyler yazması konusunda ısrarı üzerine konuşmayı kaleme alan Cicero, bu kararının nedenini *Dostluk hakkında bir şeyler yazmam konusunda benimle sık sık tartışırken, bana, bu konu herkesin bilgilenmesine değer olduğu kadar, aramızdaki samimiyete de uygun görüldü. Bu yüzden senin rican üzerine, birçoklarına yararlı olmak için, gönüllü olarak bu işe giriştim,*²⁰ sözleriyle ifade eder. Ayrıca, Scaevola'dan işittiği onca sohbet arasından özellikle de bu sohbeti aktarma nedenini ise *...atalarımız Gaius Laelius ve Publius Scipio arasındaki samimiyetin çok ünlü olduğunu öğrendiğimiz için, bana göre, dostluk konusundaki görüşleri tam olarak açıklayacak en uygun kişi Laelius'tu...ayrıca nedendir bilmem, çok ünlü ve tarihe mal olmuş kişilerin saygınlığına dayalı bu tür konuşmaların daha büyük bir değer kazanacağı düşünülür,*²¹ cümleleriyle dile getirir. Kısacası diyebiliriz ki bu önsöz, Cicero'nun *De Amicitia*'yı kaleme almasının ardındaki kişisel dürtüyü ortaya koymaktadır.

Diyalogun önsözü, yapıtta dostlukla ilgili ele alınacak konuların habercisi olmasından dolayı önemli gördüğümüz bölümdür. Bu önsözde dostluk üzerine düşünceler, samimi bir tonla verilmeye başlanır. Yapıtın, içten bir sohbetten, teorik bir tartışmaya doğru ilerleyen bir yapısı vardır. Buna karşın, dostluğun sınırlarına dair yapıtın devamında, özellikle de siyasal

²⁰ Lael., 4.

²¹ Lael., 4.

dostluk bağlamında dile getirilecek düşüncelerin ön kabulleri, diyalogun önsözünde üstü kapalı bir şekilde verilir. Ayrıca, dostluğun kavramsal olarak ele alınışını kolaylaştıracak belirlemelerde de bulunularak, okuyucu, konunun nasıl bir kuramsal çerçeveye oturtularak işleneceği hakkında bilgilendirilir. Bu önsöz, Cicero'nun yapıtın bütününde hem dostluğun ne olduğu hakkında hem de politikanın içinde, vatanını seven aristokrat bir Romalının nasıl dostluklar kurması gerektiği üzerine aktardığı düşünceleri önceden öğrenmemiz açısından bize bilgiler veren bir bölümdür.

Sohbetin çıkış noktası insanlar arasında uyanan bir meraktır. Laelius, dostu Scipio'nun ölümünden sonra gerçekleşen toplantıya katılmamış, bu da görevini yerine getirmeyi alışkanlık edinen Laelius'un, dostunun ölümüne nasıl katlandığı konusunda bir takım soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu merakın başlattığı sohbette dikkat çeken ilk nokta, Cicero'nun yeniden tanımladığı 'bilge' kavramıdır. Bu, atalarının zamanında medeni hukuk alanında yetkin sayılan Lucius Acilius'un ki ya da hem senatodaki hem de forumdaki tutumuyla övgüler alan Marcus Cato'un ki gibi bir bilgelik değildir. Laelius'ta tanımlanan bilgeliği Cicero Fannius'un ağzından, *sana ise sırf doğal yapın ve ahlakın gereği değil, aynı zamanda çalışmaların ve kültürün gereği başka bir şekilde, halkın "bilge" teriminden anladığı şekilde değil de, aydınların anladığı şekilde "bilge" diyorlar*,²² sözleriyle açıklar. Hatta bu, Apollon bilicisinin bile "en büyük bilge" dediği kişinin²³ bilgeliğine denk bir bilgeliktir. Her ne kadar, önsözün devamında Laelius, Fannius'un yakıştırmasını *Sana gelince Fannius, bana bu kadar değer verildiğini söylerken- bu kadar büyük bir değeri ne kabul ediyorum ne de iddia ediyorum*, ifadesiyle²⁴ nazikçe geri çevirse de, söz konusu olan tüm insansal şeylerin üzerinde tutulması gereken dostluk olunca Cicero, Laelius'u her iki bilgelik anlayışına da sahip (hem sıradan hem de aydın kesimin anladığı şekilde) biri olarak göstermek istemiştir.²⁵ Bunun nedeni, atalarının içinden bir otorite belirleyerek dostluğun kendince tanımladığı ideal biçiminin, bilge olarak saydığı Romalı atalarının arasındaki pratikte ortaya çıktığı düşüncesini benimsetmektir. Bu noktada Cicero, daha da ileri giderek yapıtında Yunan'a

²² Lael., II. 6.

²³ Bu kişi Sokrates'tir. Cicero, Fannius'un ağzından Cato ile ilgili öne sürdüğü bu tanımlamayı önsözün devamında Laelius'un ağzından şu cümlelerle düzeltir: Apollo'nun "En büyük bilge" dediği kişiyi bile Cato'dan üstün tutmaktan kaçın; çünkü Cato'nun yapıp ettikleri, ötekini ise sözleri övülmektedir Lael., II. 9.

²⁴ Lael., II. 8.

²⁵ Her ne kadar yukarıda alıntıladığımız cümlede Cicero, Laelius'un bilgeliğinin 'aydın kesimin anladığı' tarafına göndermede bulunsa da, diyalogun önsözünün geneline baktığımızda devlet adamlığına yapılan vurgularla, Laelius'un sahip olduğu bilgeliğin 'halk kesiminin anladığı' tarafını da örtük olarak şekillendirdiğini düşünüyoruz.

paralel bir Romalı bilge geleneği oluşturur. Cato, Sokrates'e denk, hatta ondan daha üstündür,²⁶ bütün Yunanistan'da ise Laelius'un bilgeliğini taşıyan kimse yoktur²⁷. Diyalogun önsözünde verilen, yapıtın devamında ise ete kemiğe büründürülen bu belirleme sayesinde Cicero, dostluk anlayışının Romalı tarafını oluşturmanın, böylece siyasal dostluğu şekillendirmenin kapısını aralamış olur.

Peki, Cicero dostluğu tartışırken bilgelik tanımını yapmaya neden ihtiyaç duymuştur? Bu, ihtiyaçtan ziyade bir zorunluluktur. Cicero kavramı, felsefi standartlara²⁸ göre ele alarak “ideal” bir dostluk anlayışı ortaya koymayı istemektedir. Bunu yapabilmek için ise, önünde tek bir seçenek vardır: felsefe geleneğinde kabul görmüş kavramlarla konuşmak. Cicero da Stoacı Panaetios'un öğretilerinden etkilenerek bilgelik kavramını, kendi dostluk idealine uyarlar. Nedeni ise, felsefe geleneğinde ideal dostluğun sadece iyi yani bilge kişiler arasında kurulabileceği kabulüdür. Bu, Stoacı ve Peripatetik okulun benimsediği, Platon'da²⁹ da yer etmiş bir düşüncedir. Cicero da dostluğun sadece iyi yani bilge insanlar arasında olabileceğini kabul eder. Ne var ki işi zora sokan, “bilge” tanımıdır. Stoa okulunun birçok öğretilerini benimseyen Cicero, okulun geleneksel bilge tanımının, ortaya koyacağı ideal

²⁶ Lael., II. 9.

²⁷ Lael., II. 6.

²⁸ Bu noktada günümüz araştırmacılarının pek çoğu, Cicero'nun *De Amicitia*'da doğrudan hiçbir filozofa ve felsefe okuluna göndermede bulunmamasından yola çıkarak yapıtı felsefi ciddiyetten uzak olarak değerlendirirler Bk. Thornton Lockwood, “Defining Friendship in Cicero's *De Amicitia*,” https://www.academia.edu/37606544/Defining_friendship_in_Ciceros_de_amicitia

(2018), Dn. 2. Nicgorski, Cicero's Distinctive Voice on Friendship: *De Amicitia* and *De Re Publica* adlı çalışmasında, Cicero'nun bu kasıtlı yaklaşımının, düşünürün kendi düşüncelerini ön plana çıkarmaya çalışması olarak tanımlar, Nicgorski http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/6/1/7/4/pages61740/p61740-12.php. Biz ise, her ne kadar *Cicero De Amicitia*'da felsefi kavramlarla konuşmasa da, yapıtında ideal bir dostluk örneği vermek istediğini, bu idealini ön plana çıkarmak için ise bilerek yalnız bir metin ortaya koyduğunu düşünüyoruz.

²⁹ Platon'un *Lysis*'te kime dost denir sorusundan hareketle başlattığı tartışmada konuşma, benzerin benzer ile dost olup olamayacağına gelir. Bu bağlamda kabul edilen ilk düşünce, yalnız iyilerin birbirine benzer olduğudur. Buradan hareketle varılan düşünce ise dostluğun sadece iyiler arasında kurulabileceğidir Pl. Ly., *Lysis Dostluk Üzerine*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972), 214a-214e. Ne var ki Platon, tartışmanın devamında iyi olan kişinin, iyilikten yana kendine yettiği için hiçbir şeye ihtiyacı olmayacağı düşüncesinden hareketle hiç bir şeyi aramayacağı; hiçbir şeyi aramayan bir kişinin sevgiyi de aramayacağı, bu yüzden de dostluk kurmak ihtiyacı içinde olmayacağı kabulüne giderek, dostluğun sadece iyiler arasında kurulabileceğini çürütür Pl. Ly. 214e-215c. Aristoteles ise, dostluğu üçe ayırır: bunlar yarara, zevke ve karakter erdemine dayalı dostluklardır. Konumuz olan dostluk türünü ise *iyi kişilerin ve erdeme uygun olarak birbirine benzer kişilerin dostluğu* Eth. Eud. 1156b5-10 olarak tanımlar.

dostluğa uymayacağını bildiğini *Bu konuyu (dostluğu) oldukça ayrıntılı bir biçimde inceleyenler gibi derine dalmıyorum; belki böyle daha iyi olur, ancak halkın yararına pek az katkı sağlar. Çünkü bu kişiler bir insanın “bilge” olmadıkça, iyi olabileceğine inanmazlar. Öyle olsun bakalım; ancak onların yorumladığı türde bir bilgeliğe şimdiye kadar hiçbir ölümlü erişememiştir,*³⁰ sözleriyle açığa vurur. Cicero, halka yararlı olmayı istediği için *hayal edilen veya arzu edilen şeyleri değil de sıradan uygulamalarda ve günlük yaşamda geçerli olan,*³¹ bir bilgeliği benimsememiz gerektiğini vurgular. Bu, Panaetios'un *apatheia* durumunu reddedişiyle yeniden şekillenen bilgelik anlayışıdır. *Apatheia*, her türlü tutkudan yoksun olma durumudur. Stoacılar için bilgelik ancak böyle bir ruh dinginliğinde ortaya çıkacaktır. Panaetios³² ise, doğayı temel alan bir düşünce zinciri oluşturarak, insanın kendisini tanıma bilincine dikkati çeker. Bu noktada Panaetios artık ‘mükemmel erdem’ den değil, ‘erdem benzeri’ bir erdem anlayışından bahsediyordur. Cicero bunun nedeni için, *mükemmel ve tam anlamıyla bilge insanlar arasında değil de, kendilerinde bir nebze erdem bulmakla yetindiğimiz kimseler arasında yaşadığımızdan kaynaklandığını,*³³ söyler. Yapmamız gereken, yaratılışımıza uygun davranarak Cicero'nun dediği gibi *kendine özgü, ama kötü olmayan yanlarımıza bağlı kalarak,*³⁴ yaşamaktır. Aynı zamanda da bu yanlarımızı olabildiğince iyi hale getirmektir. Günlük yaşantı için bize gerekli olan erdem, bilgelere atfedilen değil, sıradan insanların erdemi olacaktır. Cicero, bu ölçüyü kullanarak bilge tanımını revize eder. Ama beklediğimizin aksine söz konusu ettiği, sıradan insanların erdemi çevresinde şekillenen bir bilgelik değil, atalarının bilge olarak değerlendirdiği kişilerin bilgeliğidir. Cicero bu bilgeliği, *Atalarımızın ‘bilge’ olarak değerlendirdiği Gaius Fabricius’un, Manius Curius’un ve Tiberius Coruncanius’un, filozofların ölçülerine göre bilge olduklarını asla söyleyemem. Bu nedenle bu kıskançlık dolu ve karanlık ‘bilge’ adı filozofların olsun, ancak hiç değilse bu insanların iyi olduğunu kabul etsinler. Bunu bile yapamayacaklar ve iyiliğin sadece ‘bilge’ kişiye yüklenebileceğini söyleyeceklerdir. Öyleyse, dedikleri gibi, pek fazla ince eleyip sık dokumayalım. Sadakat, dürüstlük, hakseverlik ve cömertlikleriyle onaylanacak biçimde davranan ve yaşayanlar, içlerinde hiçbir tutkuya,*

³⁰ Lael., V. 17.

³¹ Lael., V. 17.

³² MÖ 185-109 yılları arasında yaşamış olan Stoacı filozof Panaetios'un felsefi çalışmalarını her yönüyle bilemiyoruz. Yalnız, Cicero'nun *De Officiis*, yani *Ödevler Üzerine* adlı yapıtının Panaetios'un *Ödevler Üzerine* adlı kayıp yapıtını temel almasından hareketle (Cicero, *De Officiis*, üçüncü kitap 7. paragrafta bunu söylemektedir.), düşünürün Stoa felsefesinin ahlak kısmına, özgün eklemelerde bulunduğunu söyleyebiliyoruz.

³³ Cicero, Off., *De Officiis*, *Ödevler I.*, çev. Ayşe Sarıgöllü, Filiz Öktem, Candan Şentuna, (Ankara: 1978), I. 46.

³⁴ Off., I. 110.

şiddetli arzuya ve küstahlığa yer vermeyenler ve azim sahibi kişiler, yukarıda söz ettiklerimiz gibi iyi sayıldığından, biz de onları iyi olarak düşünelim. Çünkü onlar, bir insanın yapabileceği ölçüde, en iyi yaşama rehberi olan doğayı izlerler, ifadeleriyle³⁵ açıklar. Bu tanımla ortaya koyduğu nitelikler, Cicero'nun Panaetios'un izinden giderek kaleme aldığı *De Officiis* adlı yapıtında üzerinde durduklarıyla örtüşmektedir.³⁶ Romalı bilge sadakatli (*fides*), dürüst (*integritas*), haksever (*aequitas*) ve cömerttir (*liberalitas*). Cicero yeniden tanımladığı bilge kavramıyla, dostluğun ideal biçiminin Yunandan ziyade Roma'da var olduğu algısını yaratır. Böylece siyasal dostluğu istediği gibi işlemeye de zemin hazırlamış olur.

Cicero için bundan sonra yapılması gereken şey dostluk anlayışını, yeniden şekillendirdiği bilgelik kavramı temelinde inşa etmektir. Yapıta döndüğümüzde dostluğun üç şekilde ele alındığını görürüz. Bir tanesi, diyalogun önsözünde Laelius'un Scipio'yla biriktirdiği anlarında canlanan, ikincisi Yunan öğretisinde ve geleneksel düşüncede şekillenen, üçüncüsü ise siyasal alana yayılan dostluk anlayışıdır. Böylece düşünür, bir taşla iki kuş vurur: Bir yandan dostluğu samimi bir tonda ele alarak felsefeyle ilgisi olmayan okuyucusunun dikkatini yakalar, öte yandan dostluğa kuramsal bir çerçeve içerisinde değinerek felsefe ile haşır neşir olan okuyucusunun gözünü doldurur. Bilgelik kavramında olduğu gibi dostluk konusunda da diyalogun geri kalan kısmında tartışılan çoğu noktanın³⁷ ön kabulünü diyalogun önsözünde bulmak mümkündür. Makalemizin devamında bu üç farklı³⁸ yoldan verilen dostluk anlayışlarını teker teker ele alacağız. Ayrıca ayrı bir başlık altında, Cicero'nun dostluğun bozulabilir yapısı üzerine söylediklerini de değerlendireceğiz.

Anılarda Canlanan Dostluk Anlayışı

Diyalogun önsözünde Scipio karakteri üzerinden betimlenen dostluk anlayışı, bize “dostunu söyle sana kim olduğunu söyleyeyim” atasözünü hatırlatır. Bu betimleme üzerinden kimlerle dostluk kurmanın ideal olacağı sorusu da dolaylı yoldan yanıtlanmış olur. Laelius, Scipio'yu iki yönden ele

³⁵ Lael., V. 18-9.

³⁶ *De Amicitia* ile *De Officiis* arasındaki benzerlik ile ilgili daha fazla bilgi için Bk. MacKendrick, P. (1989), *The Philosophical Books of Cicero*. London: Gerald Duckworth.

³⁷ Burada kastettiğimiz dostluk kavramının Yunan düşüncesinden Cicero'nun zamanına kadar gelen kuramsal kısmı değil, oluşturmak istediği siyasal dostluk üzerine söyledikleridir.

³⁸ Cicero'nun dostluk anlayışını anlatırken yararlanacağımız bu üçlemeyi Lockwood'un “Defining Friendship in Cicero's *De Amicitia*” adlı makalesindeki bölümlemeden ilham alarak oluşturduk.

olarak anlatır: İlki devlete gösterdiği azizliği öne çıkararak karakteristik özellikleriyle³⁹, ötekisi de kurdukları dostlukta yakaladıkları uyumla⁴⁰.

Scipio, daha çocukken vatandaşların ona karşı besledikleri büyük umutlara cevap vermiş, talep etmediği halde iki kez konsüllük yapmış, düşman iki şehri bozguna uğratarak hem kendi dönemindeki hem de gelecekteki savaşları ortadan kaldırmıştır. Kısacası Scipio, devleti için azizlik mertebesine yükselmiş bir devlet adamıdır. Bu ilk betimlemede dürüstlük, cömertlik ve bağlılık gibi kişisel özelliklerden bahsedilmiş olsa da, yukarıda da söylediğimiz gibi, ön plana çıkarılan devlete karşı adeta görev duygusuyla ortaya çıkan dostluk bağı olmuştur.

Laelius'un Scipio'yla kurduğu dostluğun betimlendiği kısımda ön plana çıkarılan düşünce ise, birliğin getirdiği 'uyum' (*consensio*) dur. Cicero bu uyumu, *...onunla devlet işlerinde ve özel yaşamımızda birlikteydik, onunla hem evimiz hem de askerlik yaşamımız birdi; isteklerimizde eğilimlerimizde ve düşüncelerimizde- dostluğun bütün gücü buradadır- tam bir uyum içindeydik*, sözleriyle⁴¹ açıklamıştır.⁴²

Anılarda canlanan dostluğun daha samimi ve kişisel bir anlatımla ilerlemesini beklerken, iki ünlü adamın dostluğunun devletle kurdukları temas çerçevesinde ele alınması, Cicero'nun dostluğu siyasal alanda ele alma niyetini baştan ortaya koymaktadır. Aslında diyalogun bu bölümünün sonunda Laelius için konuşma bitmiştir. Kendisi, Fannius'un dostluk üzerine ettikleri sohbeti derinleştirme önerisini, *dostluk üzerine söylenebilecekleri bu işi sanat edinenlere sorun*,⁴³ cümlesiyle reddeder gibi olur. Sözlerinin devamında konu üzerine konuşmaya devam etse de aslında diyalogun önsözünde söylenenlerin Cicero'nun okuyucusuna dostluğun ne olduğuna dair vermek istediği mesajın büyük bir kısmının ana hatlarını vermiştir.

Yunan Öğretisinde ve Geleneksel Düşüncede Şekillenen Dostluk Anlayışının *De Amicitia*'ya Yansıması

Cicero için dostluğu meydana getiren şey doğadır; Cicero bu düşüncesini *...bana göre dostluk gereksinimden çok doğa tarafından yaratılmıştır*,⁴⁴ cümlesiyle ifade eder.⁴⁵ Doğa dostluğu bütün canlıların içine koyduğu 'sevgi' duygusuyla meydana getirmiştir, Cicero, bu sevginin

³⁹ Lael., III. 11-12.

⁴⁰ Lael., IV. 15.

⁴¹ Lael., IV. 15.

⁴² Bu ifadelerin oldukça benzerleri yapıtın sonunda da tekrar edilir, Bk. XXVII. 103.

⁴³ Lael., IV. 17.

⁴⁴ Lael., VII. 27.

⁴⁵ Krş. *Lael.* XXI. 81.

evrenselliğini *Bunun ne türlü bir sevgi olduğu, bazı hayvanlarda bile fark edilebilir: Hayvanlar bir süre için yavrularını öyle severler ve onlar tarafından öyle sevilirler ki onların bu duyguları kolayca gözükür. Sevgi duygusu insanda daha açıktır; önce anne-baba ve evlatlar arasındaki o şefkat duygusundan... sonra da huyları ve karakteriyle uyduğumuz bir kişiyle karşılaştığımızda (çünkü onda adeta bir dürüstlük ve erdem ışığı görürüz) aramızda benzer bir sevgi duygusu oluşmasından bunu anlarız,*⁴⁶ sözleriyle açıklar. Cicero'nun dostluğu doğaya dayandıran düşüncesinde Aristoteles'ten etkilendiği aşikârdır. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'te dostluğu meydana getireni *dostluk doğuran için doğana karşı, doğan için de doğurana karşı doğal olarak var. Bu yalnız insanlarda değil, kuşlarda, hayvanların çoğunda da böyle. Aynı türden olanlarda birbirlerine karşı, ama en çok insanlar arasında...*⁴⁷ sözleriyle tanımlar. Cicero dostluğun etimolojik kökeninden hareketle (ki Cicero, sevgiyi: *kendisinden dostluk sözcüğünün türediği*⁴⁸ şeklinde betimler.) sevgiyi dostluğun değişmez bir unsuru olarak ele alırken Aristoteles, dostluk kurarken kişinin karşısındakinde aradığı ve 'sevilen şey' olarak tanımladığı sevgi nesnesinin, 'iyi', 'hoş' ve 'yararlı' olarak üç ayrı görünümü olduğu düşüncesindedir. Bu ayırım Aristoteles'in dostluğu yarara, zevke ve karakter erdemine dayalı olmak üzere üç grup altında işlemesine neden olur. Cicero ise yapıtında, Aristoteles'in sınıflamasıyla konuşacak olursak, karakter erdemine dayalı, ideal dostluğu merkeze alır.⁴⁹ Erdemin meydana getirdiği dostluk anlayışı yapıtın geneline sinmiştir. Örneğin, Cicero erdemin dostluktaki payı için şunları söyler: *...yalnız erdem dostlukları kurar ve korur; çünkü her çeşit uyum onda, süreklilik onda, sadakat ondadır. Kendini şöyle bir doğrultup ışığını gösterdiğinde ve aynı ışığı bir başkasında görüp tanıdığında, ona doğru yönelir ve diğerinin ışığı ile bir kez daha aydınlanır. Bundan aşk ya da dostluk alevlenir...*⁵⁰ Erdemin dostları bir araya getiren sevgi için taşıdığı önemi ise...*erdemden başka sevilebilecek hiçbir şey yoktur, hiçbir şey onun kadar insanı sevgiye çekmez; bu yüzden hiç görmediğimiz insanlara bile erdemleri ve dürüstlüklerinden dolayı bir çeşit sevgi besleriz,*⁵¹ sözleriyle dile getirmiştir.

⁴⁶ Lael., VII. 27.

⁴⁷ Eth.Nic., 1155a 17-19.

⁴⁸ Lael., VIII. 26.

⁴⁹ Cicero, Aristoteles'in dostluk sınıflamasını bilmektedir. Bunu yapıtında şu sözlerle açığa vurarak erdeme dayalı dostluğu inceleme nesnesi olarak aldığı vurgulamıştır: *Ben burada sıradan ve beylik dostluklardan söz etmiyorum-gerçi bunlar bile kendilerine uygun zevk ve yarar sağlar-* Lael VII. 22.

⁵⁰ Lael., XXVII. 100.

⁵¹ Lael., VII 28.

Aristoteles'e göre karakter erdemine dayalı dostluğun kurulmasının ardında bir tercih⁵² söz konusudur. Tercih edilecek ve sevilecek olan ise saltık anlamda 'iyi' olandır. Cicero, tercih yerine sevgiyi ön plana çıkarır: *...huyları ve karakteriyle uyduğumuz bir kişiyle karşılaştığımızda (çünkü onda adeta bir dürüstlük ve erdem ışığı görür gibi oluruz) aramızda benzer bir sevgi duygusu oluşmasından bunu anlarız*⁵³. Böylece düşünür sevgiyi ön plana koyup dostluğun oluşumuna metafiziksel bir bağlam yüklerken Aristoteles, 'tercih' diyerek dostluğu daha bilinçli bir eylem seviyesine çeker. Hatta Cicero, yapıtın⁵⁴ 49. paragrafında kişilerin nasıl bir araya gelerek dostluk kurduklarından bahsederken *...bu ruha benzer bir ruh yaklaşır ve ona bağlanır; bu birleşim gerçekleştiğinde, sevginin doğması zorunludur, ifadesiyle dostluğu tercihin ötesine, daha aşkın bir noktaya koyduğunu bir kez daha görmüş oluruz*.⁵⁵

Cicero, iki kişiyi birbirine dost olarak bağlayan sevginin 'benzer' olduğunun altını çizer. Benzerlik sadece sevgide değil, kişilerin karakterlerinde de ortaya çıkmaktadır. Düşünürün kendi sözlerinden dinleyecek olursak *...benzerliğin dostluğa çektiği kadar hiçbir şey başka bir şeyi böylesine kendine çekemez, böylesine cezbetmez dersek, o zaman şu nokta gerçek olarak kabul edilecektir ki iyiler iyilerden hoşlanır ve aralarında akrabalıktan veya doğadan gelen bir bağ varmış gibi birbirlerine bağlanırlar*.⁵⁶ Cicero için artık bu, dostluk kurmanın da ötesinde adeta iki ruhtan tek bir ruh yaratmaktır: *İnsan hem kendini sever hem de bir başkasını arar, neredeyse ikisinden tek bir ruh yaratmak üzere ruhunu başkasının ruhuyla birleştirir*⁵⁷. Aslında, benzerliğin getirdiği uyum düşüncesi Yunan felsefesinde yer eden bir kabuldür. Cicero yapıtında ad vermeden, Sokrates öncesi doğa filozofu Empedokles'in belirlemesini *Agrigentumlu bir düşünürün, tanrıların esiniyle yazdığı Yunanca şiirlerinde, dünyada ve tüm evrende duran ve devinen her şeyin dostlukla birleştiğini, anlaşmazlıkla ayrıldığını belirttiği söylenir*,⁵⁸ sözleriyle vermiştir. Platon, her ne kadar *Lysis*'te bu düşüncüyü çürütse de, geç dönem yapıtlarında dostluktaki benzerliği toplum içinde sosyal statü bakımından eşit, erdem bakımından benzer olma ön kabulü ile ima eder.⁵⁹ Aristoteles de bu uyumun peşinden giderek, *Nikomakhos'a Etik*'te *erdemli kişi de dostuna karşı, kendine nasıl*

⁵² Eth. Eud. 1157b 30-35.

⁵³ Lael., VII 27.

⁵⁴ Lael., XIV. 49.

⁵⁵ Krş. Lael., XXI. 81.

⁵⁶ Lael., XIV. 50.

⁵⁷ Lael., XXI. 81.

⁵⁸ Lael., VII. 24.

⁵⁹ Krş. Pl., Leg., 837a.

*davranıyorsa öyle davranır (dost bir başka 'kendi'dir)*⁶⁰ düşüncesine varır. Sonuç olarak Cicero, Stoacılar, Platon ve Aristoteles'ten etkilenecek kavramsal anlamda dostluğun, benzer erdeme sahip ruhların, doğa tarafından verilen ve kendi içlerinde taşıdıkları sevginin birbirine doğru çekilmesiyle oluştuğunu söylemektedir.

Dostluğun ne olduğuna dair verilen bu metafiziksel tanım, neden kurulduğu sorusuna yanıt vermez. İnsanlar arasında dostluk neden kurulur? Başka bir şekilde ifade edersek, benzer ruhların birbirine çekilmesinin ardında olan nedir? Cicero bu noktayı *Acaba bir eksiklikten mi yoksa bir gereksinimden mi dostluğa özlem duyulur; karşılıklı yardım alışverişinde bulunurken amaç, insanların kendi başlarına başaramayacakları şeyi başkasının aracılığıyla mı elde etmek ve sırası geldiğinde bu aldığı için karşılığını vermek midir; yoksa bu alışveriş dostluğa mı özgüdür? Yoksa bu yardımlaşma dostluğun özelliğidir de dostluğun daha derin, daha soylu, salt doğanın yarattığı başka bir neden mi vardır?*⁶¹ sorularıyla tartışmaya açar.

Platon dostluğun amacının, dostlar aracılığıyla iyinin kendisine ulaşmak ve mutlu olmak olduğunu düşünürken, yukarıda da değindiğimiz gibi Aristoteles, bütün dostlukların tek bir tanım altında toplanamayacağını düşünerek dostluğun ardına tercihi koymuş; tercihin nesnesini de iyi, hoş ve yararlı olarak belirlemiştir. Cicero ise *De Amicitia*'da, ters bir hamle yapıp yararı dostluktan *Dostluğun, düşkünlükten ve herkesin kendisinde olmayanı bir başkasından elde etme amacından doğduğunu sananlar, dostluğu şöyle söyleyecek olursam, gerçekten bayağı hiç de asil olmayan bir soya bağlanmış ve onu yoksulluk ile gereksinimin evladı yapmış olurlar,*⁶² sözleriyle sıyırır. Çünkü düşünür için yarar dostluğun kendisine içkindir: *Bir karşılık beklediğimiz için iyiliksever ve cömert olmadığımız gibi (çünkü iyiliği faize yatıramayız, cömertliğe doğaca yönelimliyiz), sanırız, dostluğu, tüm yararı o sevginin kendisinde içkin olduğu için istemeliyiz, kazanç sağlama kaygısıyla değil*⁶³. Bu yüzden, dostlukların çıkar amacıyla var olduğunu düşünenleri dostluğun en güzel süsünü⁶⁴ kaldırmakla suçlar. Bu bağlamda eleştirisini yönelttiği grup ise, dostluğu zevke bağladıklarını söylediği Epikürosçulardır.⁶⁵

De Amicitia'da dostluğa içkin olarak vurgulanan yarar, bir tanesi kavramsal ötekisi pratik ve politik olmak üzere iki alanda ele alınmıştır.

⁶⁰ Eth. Nic., 1170b 3-5.

⁶¹ Lael., VIII. 27.

⁶² Lael., IX. 29-30.

⁶³ Lael., IX. 31.

⁶⁴ Lael., XXII. 83.

⁶⁵ Krş. Lael., IX. 31.-32.

Kavramsal açıdan söz konusu edilen yarar, Platon ve Aristoteles'le uyumludur. Cicero da, bu iki filozof gibi, erdemın tek başına en yüksek derecesine çıkamayacağını, bu seviyeye çıkmak için dostluktan yararlandığını⁶⁶ ifade eder. Erdemın dostlukla kurduğu işbirliğine 'ortaklık' (*comitatus*) adını vererek bu ortaklığı şu sözlerle tanımlar: *insanların peşinden koşulması gerektiğini düşündükleri her şeyi, mevkileri, şan şöhreti, ruh huzurunu ve sevincini içinde barındıran bir ortaklıktır. Bütün bunlar var olduğunda yaşam mutludur, bunlar yoksa mutluluk da yoktur.*⁶⁷

Dostluğun amacının mutluluk olduğunu söyleyerek kavramsal açıdan Yunan filozoflarının çizgisine yaklaşan Cicero, dostluğun yapısında bir takım ahlaksal değerler olduğuna inanır. Üzerinde önemle durduğu ve dostlukla özdeşleştirdiği ise *consensio*⁶⁸ yani 'uyum'dur. Stoacıların, evrensel duygudaşlığı belirtmek için yararlandıkları *sympatheia* teriminin Latince karşılığı olarak kullandığı *consensio*, Cicero açısından Helenistik dönemde toplumsal düzene sinen ve dostlukta, dostlardan karşılıklı olarak birbirlerine göstermeleri beklenen iyi niyet (*benevolentia*) ve şefkat (*caritas*) gibi bir takım ahlaksal değerleri kapsar. Bu ahlaksal değerler öncülüğünde Cicero, dostluğu *tüm insansal ve tanrısal konularda iyi niyet ve şefkatle uyuşma* olarak⁶⁹ tanımlamıştır. Düşünce ayrılıklarının ve uyuşmazlıkların yarattığı kin ve çekişme gibi hislerin bireyi ya da toplumu temelinden yıkabileceğinin altını çizerek uyumu⁷⁰ yüceltir. Dostlukta ise uyum, benzer kişilerle dost olmakla taçlandırılır. Cicero, Laelius ile Scipio arasındaki dostluğu betimlerken bu uyumu düşüncede, karakterde, huylarda ve zevklerde sağlanan birlik duygusuyla ön plana çıkarır. Çünkü Cicero, dostuyla aynı şeylerden zevk almayan ve onun doğasıyla uyuşmayan kişinin, dostuna sadık (*fides*) olamayacağını düşünür. Cicero sadakatin, dostluktaki değişmezliğin ve kararlılığın (*constantia*) ardındaki duygu olduğunu söyleyerek onun uyumdaki önemine dikkati çeker.

Dostlukta uyumu ortaya çıkaran unsur ise *benevolentia*, yani iyi niyettir. Cicero için kaynağı sevgi olan iyi niyet, insanların birbirine kenetlenmesindeki ilk ilkedir. Bu kadar önemli gördüğü iyi niyeti ise, akraba ile dost arasında yaptığı bir karşılaştırmadan yararlanarak *Akrabalıkta iyi niyet kaybolabildiği halde, dostlukta bu olanaksız olduğu için, bu noktada dostluk akrabalığa üstün gelir; çünkü iyi niyet ortadan kalkarsa, dostluk adı ortadan*

⁶⁶ Lael., XXII 83.

⁶⁷ Lael., XXII 83.

⁶⁸ *consensio* ortak his, görüş birliği, uyum, anlaşma gibi anlamlara sahiptir.

⁶⁹ Lael., VI. 20.

⁷⁰ Krş. Lael., VII. 23-24.

*kalkar, akrabalık ise sürer,*⁷¹ sözleriyle açıklamayı tercih etmiştir. İyi niyetin dostluktaki varlığının insanlara kazandırdıklarını ise *insanlar iyi niyetle birbirlerine bağlandıklarında öncelikle diğer insanların kölesi oldukları tutkuları baskı altına alacaklar, sonra haktanırlık ve adaleti seveceklerdir. Birbirlerinden şerefli ve doğru olmayan hiçbir şey istemeyecekler ve sadece birbirlerini aziz tutmak ve sevmekle kalmayıp, aynı zamanda birbirlerine saygı göstereceklerdir,*⁷² sözleriyle ifade eder.

O halde dostlukları iyi niyet çerçevesinde kurmak kişilere maddi ve manevi kazanç ve yararlar sağlayacaktır. Bu getiriler, dostların birbirlerine karşı gösterdikleri cömertlikte (*benignitas*) ortaya çıkar. Cömertlik, iyi niyet duygusunun eyleme dökülmüş hali olduğu için dostluktan ayrılması imkansızdır.⁷³ Bu yüzden olsa gerek Cicero, dostluğun birçok amaç içerdiğini söyleyerek⁷⁴ okuyucusunun cömertliğin dostluğa neler katabileceğini hayal etmesini ister. Sözlerinin devamı ise okuyucusuna ‘hayalini geniş tut’ mesajı verir gibidir: *nereye dönsen, orada hazır bulunur, hiçbir yerde dışlanmaz, hiçbir zaman yersiz ve can sıkıcı değildir. Bu yüzden atasözünün dediği gibi, birçok durumda dostluğa atış ve sudan daha fazla gereksinim duyarsınız*⁷⁵

Siyasal Dostluk Anlayışı

Cicero dostluk kavramına Romalı bir vatansever hassasiyetine özgün dokunuşlarla onu, devletin kalbine yerleştirir. Bunu ise dostlukta ‘iyi niyet’ başta olmak üzere ‘sevgi’ ve ‘değer’ unsurlarının geleneksel düşüncede kabul gören sınırlarını yeniden belirleyerek yapar. Cicero, sınırları yeniden çizirken, hoşgörünün ve fedakârlığın üzerinde durarak iyi niyetin ve cömertliğin dostluktaki yapısını siyasal dostluğu gözeterek şekillendirir. Tartışma zemini olarak ise kendine geleneksel düşüncede kabul gören şu üç görüşü alır:

Kendimize beslediğimiz duyguları aynı şekilde dostumuza da beslemeliyiz.

Dostlarımıza beslediğimiz iyi niyet duyguları, onların bize beslediği iyi niyet duygularıyla eşit ve aynı tarzda olmalıdır.

*İnsan kendine ne kadar değer veriyorsa, dostları da ona o kadar değer vermelidir.*⁷⁶

⁷¹ Lael., V. 20.

⁷² Lael., XXII. 82.

⁷³ Koenraad Verboven, “Friendship”, Michael Peachin (ed.), The Oxford Handbook of Social Relations, (New York: Oxford University Press, 2011), 404.

⁷⁴ Lael., VI. 21.

⁷⁵ Lael., V. 21-22.

⁷⁶ Lael., XVI. 56-57.

Bu üç görüşün de ortak noktası dostların birbirine gösterdikleri sevgi, iyi niyet ve verdikleri değer her iki taraf için de taşıdığı düşünülen eşitlik anlayışıdır. Bu eşitliğin doğasında, ne kadar ekmek o kadar köfte zihniyeti vardır. Cicero, ince hesaba oturtulan bu sınırlara karşı çıkararak, dostluktaki iyi niyetin ve cömertliğin fedakârlık ve hoşgörü gerektiren yönlerini ön plana çıkartır. Bunu yaparken de dostluğu ve dostluktaki iyi niyetin gücünü, topluma doğru genişleterek gerçek dostluktaki iyi niyetin yarattığı uyuma toplumun da ihtiyacı olduğunu *Bence iyiler arasında adeta mutlak bir iyi niyet vardır ve bu duygu doğanın yarattığı dostluk kaynağıdır. Ancak bu iyilik halka da aittir. Çünkü bütün ulusları gözeten ve onların iyiliğini düşünen erdem, insanlıktan uzak, işe yaramaz ve kendini beğenmiş değildir; halkın şefkatine aykırı olsaydı, gerçekte böyle davranmazdı.*⁷⁷ sözleriyle ima eder. Bu imanin hedefi, tahmin ettiğimiz gibi, kamudaki dostluklardır. Cicero, devlet erkini elinde tutan kişilerin, birbirlerine gösterdikleri veya göstermedikleri iyi niyetin yarattığı etkinin kendileriyle sınırlı kalmayacağını, ilk elden deneyimlemiş birisi olarak tavsiyede bulunuyordur.

Kendimize beslediğimiz duyguları aynı şekilde dostumuza da beslemeliyiz görüşünden başlayacak olursak, Cicero bu noktada okuyucusuna dostlarımız uğruna kendimiz için hiçbir zaman yapmayacağımız şeyleri yapıyor oluşumuzu hatırlatır. Değmeyecek birine ricada bulunmak, yalvarmak, çok sert çıkmak veya şiddetli dil uzatmak gibi.⁷⁸ Cicero, bütün bunların kendimiz söz konusu olduğunda şerefli olmadığı halde, dostlarımız uğruna yaptığımızda şerefli olduğunu vurgular. Bu düşünce üzerinden hoşgörünün sınırını tekrar belirleyerek dostların yaşamı ve şöhreti söz konusu olduğu durumlarda, onlardan gelecek pek de dürüst olmayan istekleri, yüz karası bir duruma düşmemek kaydıyla yerine getirebileceğimiz kabulüne çıkar. Kişinin dostuna hoşgörü gösterirken kendi ününü göz ardı etmemesi ve vatandaşlarının iyi niyetini küçümsememesi gibi bir takım dikkat çekici uyarılarda bulunmayı da ihmal etmez.⁷⁹ Bu hoşgörünün içerisine Cicero'nun dostlukta ilke edinilmesini tavsiye ettiği *dostların büyük çıkarlarına aşırı iyi niyet göstererek engel olmamak* görüşünü de katabiliriz.⁸⁰ Dostlardan ayrılmayı gerektirecek büyük olaylar çıkabilir. Dost için dostun özlemine katlanmak da zor olabilir, ama bunlar yüzünden dostu engellemek Cicero'ya göre dürüstlükten uzak bir tutumdur.

Dostlarımıza beslediğimiz iyi niyet duyguları, onların bize beslediği iyi niyet duygularıyla eşit ve aynı tarzda olmalıdır görüşü ise, yapıtta alınanların ve verilenlerin dengesini eşitlemek olarak yorumlanarak dostluğu

⁷⁷ Lael, XIV. 50.

⁷⁸ Krş. Lael., XVI. 57.

⁷⁹ Krş. Lael., XVII. 61.

⁸⁰ Krş. Lael., XIX. 75.

ince hesaplar üzerine kurmaya benzetilir.⁸¹ Cicero'ya göre gerçek dostluk küçük hesaplara girilmeyecek kadar zengin ve cömerttir. Dolayısıyla dostluktaki cömertlik dengesini aşmaktan korkulmaması gerektiğini, ölçünün kaçırılabilceğini ve dosta hak ettiğinden fazlasının verilebileceğini vurgular. Cicero'nun bu tavsiyesinin öneminin, dostlukta kişiler arasında mevki bakımından yaşanan eşitsizliklerde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Cicero'ya göre dostlar arasında belli üstünlükler ve düşkünlükler söz konusudur ve kişiler mevkilerine göre dostlarına göstermek zorunda oldukları bazı sorumluluklara sahiptir.⁸² Düşüncesini örneklendirdiği kişi Scipio'dur. Scipio hiçbir zaman kendini aşağı sınıftaki dostlarına üstün tutmamış; onlara karşı saygıda kusur etmemiş; aksine bu kişilerin iyi mevkilere gelmeleri için elinden geleni yapmıştır. Cicero bu vurgudan yola çıkarak bir genelleme yapar ve dostluğa şu yeni ilkeyi getirir: *Kişiler, erdem, yetenek ve servet bakımından üstünseler, bunları yakınlarına bölüştürsün ve akrabalarıyla paylaşsın. Anababası sıradan bir aileden geliyorsa, akrabaları gerek zihinsel, gerekse şans bakımından daha düşkün durumdalarsa, onların kaynaklarını büyütsün ve onlara mevki ve saygınlık sağlasın*⁸³. Bu ilkedan anlayacağımız üzere dostlar arasında mevki bakımından yaşanan eşitsizliklerde, üstün olan tarafa daha çok iş düşmektedir. Burada Cicero'nun öne çıkarttığı tutum fedakârlık; dostlardan göz ardı etmelerini istediği ise eşitsizliktir. Bu yüzden, aşağı sınıftan kişilerin dostlarının üstünlüklerinden dolayı kederlenmemelerini ve zahmet çekerek yaptıkları iyilikler yüzünden yakınmalarını⁸⁴ öğütlemiştir.

İnsan kendine ne kadar değer veriyorsa, dostları da ona o kadar değer vermeli düşüncesine geldiğimizde Cicero bu genel kabulün karşısına desteği çıkarır. Bir önceki düşüncenin reddinde nasıl maddi desteği ön plana çıkarıyorsa, burada üstün olan tarafa yüklediği destek daha ziyade manevidir. Çünkü Cicero, kendisi için kötü düşüncelere sahip bir kişinin ruhsal durumunun iyi olmayacağına inanır. Kendinden dinleyecek olursak: *Bazı insanların ruhları daha korkak ya da şanslarını arttırma umutları kırık olabilir; bu yüzden, bir insanın kendisi için ne düşünüyorsa dostunun da onun için aynı şeyi düşünmesi dostluğa yakışmaz; tersine dostun bozulmuş ruhsal durumunu yükseltmek için canla başla çabalamak ve ruha daha iyi bir ümit ve düşünce aşılama dostluk görevidir.*⁸⁵

Cicero için dostlukta destek önemlidir, ama iyi niyette ve cömertlikte olduğu gibi bu da belli bir sınıra sahiptir. Cicero, bu sınırı yine mevki

⁸¹ Krş. Cic. Lael. XVI. 58.

⁸² Krş. Cic. Lael., XIX. 69.-74.

⁸³ Lael., XIX. 70.

⁸⁴ Krş. Lael., XX. 69.-74.

⁸⁵ Lael., XIV. 59.

çerçevesinde değerlendirir ve bizlere ne kadar üstün olursak olalım, bütün dostlarımızı çok yüksek mevkilere getiremeyeceğimizi hatırlatır.⁸⁶ Bu yüzden önce elden geldiğince, sonra sevdiğimiz ve yardım ettiğimiz kişiler, ne kadarını kaldırabiliyorsa onlara, o kadar yardım etmeliyizdir. Dostumuz sadakate, kutsal anda ve devlete aykırı bir şey istiyorsa, Cicero devletin aleyhine olabilecek her türlü desteğin verilmemesi konusunda ise net bir tavır içerisinde. Bu tavrını Laelius'un Tiberius Gracchus'a uyararak devlete karşı suç işleyen Gaius Blossius ile ilgili anısı üzerinden şu sözlerle örneklendirir: *Gaius Blossius, bana ricada bulunmak için geldiğinde (çünkü Laenas ve Rupilius'un konsüllükleri sırasında ben danışmandım; kendisini affetmem için şu nedeni ileri sürüyordu: Tiberius Gracchus'a beslediği saygı o kadar büyükmüş ki o her ne emretse yapması gerektiğini düşünüyormuş. O zaman ben Capitolium'u yakmanı isteseydi bile, öyle mi? dedim. "Asla böyle bir şey istemezdi, ancak isteseydi, isteğine uyardım." Ne çirkin bir deyiş, görüyorsunuz.*⁸⁷ Dost uğruna işlenen suçü bağışlatacak hiçbir özür olmadığı kabulüyle Cicero dostluğa *aşağılık bir şey istemek ve istenildiğinde ise yapmamak ilkesini*⁸⁸ getirir.

Cicero, zekice bir hamle yaparak geleneksel düşüncede yer eden üç görüşün reddi üzerinden dostluğun sınırlarını, dostların birbirlerine gösterdikleri iyi niyet ile devlet kademesinde buldukları mevkileriyle bir arada düşünerek değerlendirmiştir. Böylece dostluğu siyasal alana çekme fırsatı yakalamış, dostların birbirlerine karşı göstermeleri gereken destek, yardım ve iyilik gibi değerler üzerinden onlara daha çok devlet ile alakalı sorumluluklar yüklemiştir. Sorumluluğun büyük bir kısmını da mevki bakımından üstte olanların omuzlarına bindirmiştir. Kısacası Cicero için dostluğun sınırlarını yeniden belirlemek dostluğun siyasal alandaki pratiğine çeki düzen vermek için bir fırsat doğurmuştur.

Dostlukların Bozulabilen Yapısı ve Çözüm Yolları

Cicero için dostluk hakkında konuşulması gereken bir diğer önemli unsur da onun bozulabilen doğasıdır. Dostlardan öncelikle istediği, dostlukların bozulmaması için özen göstermeleridir. Dostların şöhretini zedeleyen ahlaksal yapıda ve zevklerde yaşanan değişim, siyasal görüşlerde ayrılık, yapmacıklık ve ikiyüzlülük gibi kusurlardan dolayı dostlukların bitebileceğini, böyle bir durumda ise dostluktan yavaş yavaş samimiyeti azaltarak sıyrılmının uygun olacağına inanır.⁸⁹ Dostlukların ciddi bir düşmanlığa çevrilme potansiyelinin göz önüne alınarak işin bu raddeye

⁸⁶ Krş. Lael., XX. 73.

⁸⁷ Lael., XI. 37.

⁸⁸ Lael., XII. 40.

⁸⁹ Lael., XXI. 77.

getirilmemesi gerektiği üzerinde durur. Bu, her şeyden önce utanç vericidir; ağız dalaşları, küfürler ve hakaretler doğurabilir.⁹⁰ Yaşamını çok samimi bir şekilde sürdürdüğün biriyle savaşmaktan daha utanç verici bir şeyin olamayacağını vurgulayarak sakin olmanın önemini vurgular.⁹¹

Günün birinde bozulacak dostluklar kurmamak için ise alınacak önlem: Ne çabuk sevmeye başlamak ne de layık olmayanları sevmektir.⁹² Mükemmel dostluğu bir kenara bırakırsak, sevgimize layık olacak kişiyi bulmak zordur; çünkü birçok kişinin ilişkide aradığı şey çıkardır. Bu kişiler, dostlukta erdemi göz ardı ederler. Gerçek dostluk kurduğunu zannedenler de günün birinde ciddi bir olay sonucunda kurdukları dostluğun gerçek olmadığını anlarlar. Dost olmak istediğimiz kişi hakkında hemen yargıda bulunmamamız gerektiğine inanan Cicero, dost seçimine ve dostluk ilişkisine kayıtsız kalmamanın önemi üzerinde durur. Scipio'nun *herkes kaç keçisi ve kaç koyunu olduğunu söyleyebilir ancak kaç dostu olduğunu söyleyemez; keçi koyun alırken bile özen gösterir de dost seçerken önemsemez sözünü*⁹³ hatırlatarak da insanların dostluk kurarken gösterdikleri kayıtsızlığa işaret eder.

Dostluğa özen göstermenin yolu ise dostluklara girilerek karar vermektir. Deneme safhasında iyi niyetin hızı, arabanın hızının ayarlanması gibi ayarlanmalıdır.⁹⁴ Önemli olan dostluk kurmadan önce dostların ahlakının denenmesidir.⁹⁵ Bu noktada Cicero çoğu insanın parayı, mevkiyi, yüksek memurlukları, askeri güçleri ve yetkeleri dostluğa üstün tuttuğunu söyler. Özellikle yetkeyi küçümseme konusunda insanoğlu zayıf yaratılışlıdır. Yetkeye zaafı olan kişiler, yetki sahibi olduklarında büyük bir neden ortaya çıkmadıkça, suçlarının örtüleceğini düşünürler. Cicero, bu gibi nedenlerden dolayı kamusal alanda mevki sahibi olan ve siyasetle uğraşan kişiler arasında gerçek dostların zor bulunduğu altını çizer.

Dostlukların değişmezliğini garanti altına alan ise sadakattir. Cicero, dostlukta sadakat duygusunu doğuranın aynı şeylerden zevk alma olduğuna inanır. Dostlukta sadakat yakalandı mı onu korumak için dostunun yanlış bir şey yaptığına asla inanmamak dahası dostta karşı yapılan suçlamaları da reddetmek gerekir. Cicero, sadakati korumayı kararlılık duygusuyla ilişkilendirerek dostlukların bu şekilde değişmeyeceğinin altını çizer. Cicero'nun sadakatle ilişkilendirdiği bir diğer belirleme de alışkanlığın yaşamdaki ve dostluktaki önemi üzerindedir. Eski dostlar, eskidikçe değeri

⁹⁰ Lael., XXI. 78.

⁹¹ Lael., XXI. 77.

⁹² Lael., XXI. 79.

⁹³ Lael., XVII. 62.

⁹⁴ Lael., XVIII. 66.

⁹⁵ Lael., XVIII. 66.

artan şaraplar gibidir.⁹⁶ Bu yüzden eski dostluklara layık oldukları özen gösterilmeli, yeni dostları *beklenen ürünü bir gün veren bitkiler gibi, meyve verme ümidi taşıyorsa*⁹⁷ geri çevirmemeyi ama eski dostlukların layık oldukları yerin de korunmasını salık verir.

Dostlukların bozulmaması için dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da dalkavukluk ve yaltaklanmadır. Bu iki tutum en çok kendisini dostları uyurma ve eleştirme noktasında gösterir. Dostu gücendirmemek için uyarıyı ve eleştiriyi iyi niyetle yapmak gerekir. Çünkü gerçek, nefret doğurabilir. Bu göz önünde bulundurularak dostu uyarırken hiddetli olunmamalı, eleştirirken kötü sözden kaçınılmalıdır. Yalnız, uyarmanın sonu kötü olacak diye dostların hatalarına göz yummak yani hoşgörü göstermek, Cicero'nun söylemiyle acı vericidir.⁹⁸ Göz yumma kasten yapılıyorsa, Cicero bu tutumu dalkavukluk ve yaltaklanma olarak tanımlar. Bu gibi insanlar döne ve aldaticidir. Aynı zamanda yapmacıktırlar. Böyle yaparak, dostluktaki içtenliği yok ederler. Bu yüzden dostlukta ne yapmacık ne de ikiyüzlü olunmalıdır. Cicero, yapmacık insanların değişken doğasına göndermede bulunarak bu kişilerin döne ve kararsız olduklarını söyler. Bu tutum, birçok ruhtan tek bir ruh yaratma olarak gördüğü dostluğa yani biricikliğe oldukça terstir. Cicero, dalkavukları ayırt etmenin ne kadar kolay olduğunu *Tıpkı sahte ve taklit olan her şeyin asıllarından ve gerçeklerinden ayırt edilmesi gibi, yüze gülen bir dost dikkat edilirse gerçeğinden ayırt edilip tanınabilir. Tamamen cahil insanlardan oluşan halk meclisi bile halktan bir kişi ile, yani dalkavuk ve kararsız vatandaş ile tutarlı, samimi ve ağırbaşlı insan arasındaki farkı anlayabilir.*⁹⁹ mecazıyla dile vurur. Açıktan açığa dalkavukluk eden kişilerin yanı sıra, Cicero'ya göre hilekâr ve sinsî insanlar da vardır. Bu kişileri kolayca tanıyamayacağımızı düşünen Cicero, bu tiplerin çoğu zaman karşı koyarak bile dalkavukluk ettiklerini, tartışıyor gibi görünürken yaltaklandıklarını, en sonunda ise iddialarından vazgeçerek dalga geçtiği insana daha anlayışlı görünmek için yenilgiyi kabul ettiklerinin altını çizer.

Üzerinde durduğu noktalardan açıkça anlaşılıyor ki Cicero dostluğu bozabilecek unsurlar ve bozulmaması için yapılması gerekenler üzerine okuyucusuna öğütler vermektedir. Verdiği öğütlere birçok şey eklenip çıkartılabilir, bu da bizlere dostluğun bu yönü üzerinde söylediklerinin zamanındaki siyasal ortamda var olan karışıklığın bir yansıması olduğunu düşündürmektedir. İyi niyetin topluma yayılan gücüne yaptığı vurguyla, kamu yaşamında kurulan dostlukların devleti iyi olduğu kadar kötü durumlara da sürükleyebileceği gerçeğine dair okuyucusunda farkındalık yaratmak

⁹⁶ Lael., XIX. 68.

⁹⁷ Lael., XIX. 68.

⁹⁸ Lael., XXIV. 89.

⁹⁹ Lael., XXV. 95.

istemiştir. Caesar'ın diktatörlüğünü ilan etmesi, Cumhuriyet rejiminin tehlikeye düşmesi, bu süreçte ona destek olan kişiler ve Cicero'nun kamu görevini bırakmak zorunda kalması gibi durumlar, dostların arasında gösterilen iyi niyetin *De Amicitia*'da neden bu kadar üzerinde durularak işlendiğini daha anlaşılır kılmaktadır.

Sonuç

De Amicitia'da Cicero bizlere çok katmanlı bir metin sunar. Sıradan bir arkadaşlığın nasıl olduğundan tutun da bilgelerin yaşamlarının her alanında tam bir uyumla kurdukları dostluğa veya devletin bekası gözetilerek oluşturulmasını istediği siyasal dostluğa kadar, okuyucusunun yaşamında kurabileceği ya da rastlayabileceği dostluk türleri üzerine örneklerden de yararlanarak tanımlamalarda bulunmuştur. Biz de makalemizde Cicero'nun yapıtında çok yönüyle ele aldığı dostluk kavramını *Anılarda Canlanan Dostluk, Yunan Öğretisinde ve Geleneksel Düşüncede Şekillenen Dostluk Anlayışının De Amicitia'ya Yansıması, Siyasal Dostluk Anlayışı ile Dostlukların Bozulabilen Yapısı ve Çözüm Yolları* başlıkları altında ele alarak, bu çeşitliliği ve ardında yatanları göstermeye çalıştık.

Anılarda Canlanan Dostluk'ta düşünürün Romalı ünlü iki devlet adamı, Laelius ve Scipio'nun dostluğunun devletle dolaylı olarak kurulan bağının ön plana çıkartıldığını, *Yunan Öğretisinde ve Geleneksel Düşüncede Şekillenen Dostluk Anlayışının De Amicitia'ya Yansıması* başlığı altında Cicero'nun dostluk üzerine felsefe geleneğinde benimsenen görüşlerin kimi zaman arkasında olduğunu, kimi zaman da kavramın anlam evrenini genişleterek kendi düşüncesi uyarınca şekillendirdiğini, *Siyasal Dostluk Anlayışı* adlı bölümde dostluğun devlet için taşıdığı anlamın altını çizdiğini ve dostluğu siyasal alanda parlatmak adına kavramın içlemine iyi niyet ve cömertlik gibi unsurlar ekleyerek ona adeta bir Roma *toga*'sı giydirdiğini, *Dostlukların Bozulabilen Yapısı ve Çözüm Yolları* başlığı altında ise kavramın öncellerinden daha farklı bir yönü üzerinde durduğunu gösterdik.

İncelememizden yola çıkarak Cicero'nun yapıtta dostluğa dair öğüt havasında verdiği bilgilerden ve hiçbir felsefi okula ya da filozofa gönderme yapmamasından yola çıkarak, kavram üzerine söylediklerini Roma'ya özgü kılmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Düşünürün, *De Amicitia*'da önemle üzerinde durduğu dostluk türü siyasal dostluktur. Yapıtın, Romalıların kültürel belleğinde var olan iki kahramanın dostluğunu işleyen kurgusuyla Cicero okuyucusuna, dostluk adına aktardıklarının ataları arasında aslında çok uzun zaman önceden beri var olduğu sanısını vermiş, böylece alt perdede devletin içinde bulunduğu zor zamanlardan kurtulması ve Cumhuriyet rejiminin zarar görmemesi için çağdaşlarına da telkinde bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio. *Dispozitif nedir?/ Dost*. çev. E. Dedeoğlu, İstanbul: MonoKL Yayınları, 2012.
- Eth. Eud., Aristoteles, *Ethica Eudemia*
- Aristoteles. *Eudemos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1999.
- Eth. Nic., Aristoteles, *Ethica Nichomachea*
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2007.
- Lael., Cicero, *Laelius De Amicitia*
- Cicero. *Dostluk Üzerine*, çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1994.
- Cicero, *De Officiis*
- Cicero. *Ödevler I. Kitap*, çev. Ayşe Sarıgöllü, Meliha Kuloğlu, Filiz Öktem, Candan Şentuna, Ankara: A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayınları, 1978.
- Leg., Platon, *De Legibus*
- Platon. *Yasalar Cilt I*, çev. Candan Şentuna, Saffet Babür, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, (1998)
- Ly., Platon, *Lysis*
- Platon. *Dostluk Üzerine*, çev. Saffet Babür, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.
- Keyinci, Ceyda, "Aristoteles'in Philia Kavrayışı ve Modern Felsefi Tartışmalar", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 34 (2017): 517-534.
- Kılıç, Savaş, "Arkadaş Kimdir? Dost Kime Denir?", *Cogito* 68-69 (2011/2012): 150-155.
- Koenraad Verboven. "Friendship", Michael Peachin (ed.), *The Oxford Handbook of Social Relations*, New York: Oxford University Press, 2011.
- Konstan, David. "Are Fellow Citizens Friends? Aristotle versus Cicero on Philia, Amicitia and Social Solidarity" *Valuing Others In Classical Antiquity* (Eds. R. M. Rosen & I. Slutier) Leiden-Boston: Brill, 2010.
- Lockwood, Thornton. "Defining Friendship in Cicero's De Amicitia" https://www.academia.edu/37606544/Defining_friendship_in_Ciceros_de_amicitia, 2018.
- Mackendrick, Paul. *The Philosophical Books of Cicero*. London: Gerald Duckworth, 1989.
- Mallory, J. P. ve Adams, D. Q., *The Oxford Introduction To Proto-Indo-European And The Proto-Indo-European World*. New York: Oxford, 2006.
- Nicgorski, Walter. "Cicero's distinctive voice on friendship: De amicitia and de re publica." *Friendship and Politics: Essays in Political Thought*. (Ed. J. Von Heyking&R. Avramenko) Indiana: University of Notre Dame Press, 2008, 84-111.
- Rollinger, Christian. "Beyond Laelius. The Orthopraxy Of Friendship In The Late Roman Republic" *Ciceroniana On Line*,1/2 (2017): 343-367.
- Sönmez, Ayşe. "Platon'da Dostluk Kavramı ve Bu Kavramla İlgili Sorunlara Aristoteles'in Getirdiği Çözümler" Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2012.
- Üstünel Keyinci, Ceyda. "Marcus Tullius Cicero'nun Felsefe Tutkusu" B. Cennet (Ed.) *Navisalvia: Sina Kabağaç'ı Anma Toplantısı 2011*, Passio (29-46). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.